

MIHAI CIUREA

MIHAI CIUREA

**ISTORIA TEXTULUI NOULUI TESTAMENT.
DE LA MANUSCRIS LA EDIȚIILE TIPĂRITE**

Ediția a II-a

EDITURA UNIVERSITARIA
Craiova, 2020

Referenți științifici:

Prof.Univ.Dr. Mihai Valentin Vladimirescu

Universitatea din Craiova

Pr.Conf.Univ.Dr. Constantin Preda

Universitatea din București

Copyright © 2020 Universitaria

Toate drepturile sunt rezervate Editurii Universitaria

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

CIUREA, MIHAI

Istoria textului Noului Testament : de la manuscris la edițiile tipărite /
Mihai Ciurea. - Ed. a 2-a. - Craiova : Universitaria, 2020

Conține bibliografie

ISBN 978-606-14-1639-4

2

© 2020 by Editura Universitaria

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețelele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

ABREVIERILE REVISTELOR

AB: Altarul Banatului

AJPh: American Journal of Philology

AS: Art Studies

BA: Biblical Archaeologist

Bib: Biblica

BibSac: Bibliotheca Sacra

BJRL: Bulletin of the John Rylands University Library

BOR: Biserica Ortodoxă Română

CB: Classical Bulletin

CBQ: Catholic Biblical Quarterly

ChurchQRev: Church Quarterly Review

CJ: Classical Journal

CNS: Cristianesimo Nella Storia

ETL: Ephemeries Theologicae Lovanienses

Exp: The Expositor

ExpT: Expository Times

FN: Filologia Neotestamentaria

GB: Glasul Bisericii

HSCPh: Harvard Studies in Classical Philology

HTR: Harvard Theological Review

HUCA: Hebrew Union College Annual

JBL: Journal of Biblical Studies

JEG: Journal of Egyptian Archaeology

JEGP: Journal of English and Germanic Philology

JRAS: Journal of the Royal Asiatic Society

JRSS: Journal of the Royal Statistical Society

JSAS: Journal of Sophia Asian Studies

JTS: Journal of Theological Studies

MA: Mitropolia Ardealului
MB : Mitropolia Banatului
MMS: Mitropolia Moldovei și Sucevei
MO: Mitropolia Olteniei
NovT: Novum Testamentum
NRT: Nouvelle Revue Théologique
NTS: New Testament Studies
OCP: Orientalia Christiana Periodica
PL: Paleographica Latina
RASJ: Royal Asiatic Society's Journal
RB: Revue Biblique
RdQ: Revue de Qumran
RHPhR: Revue d'histoire et de Philosophie Religieuses
RPh: Revue de Philologie
RSR: Revue des Sciences Religieuses
RT: Revista Teologică
RThPh: Revue de Théologie et de Philosophie
SE: Studia Evangelica
ST: Studii Teologice
StVTQ: Saint Vladimir's Theological Quarterly
TZ: Theologische Zeitschrift
ZÄS: Zeitschrift für ägyptische Sprache und Altertumskunde
ZKG: Zeitschrift für Kirchengeschichte
ZNW: Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft
ZPE: Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik
ZTK: Zeitschrift für Theologie und Kirche

I. INTRODUCERE

Chiar dacă Noul Testament a exercitat dintotdeauna o influență covârșitoare asupra spiritualității și culturii mondiale, astăzi nu mai există nici un autograf apostolic al scrierilor care îl compun. Acesta este principalul motiv pentru care, alături de numărul mare de variante, glose, lipsuri și greșeli întâlnite în manuscrisele biblice, se impune necesitatea studierii istoriei și evoluției textului neotestamentar. Alcătuirea unei istorii a textului biblic, de la începutul transmiterii manuscriselor până la inventarea tiparului, este același lucru cu alcătuirea unei istorii complete a iudaismului și creștinismului. Toate marile evenimente din istoria evreilor și creștinilor, toate marile probleme și dispute teologice și-au lăsat într-un fel sau altul amprenta asupra textelor biblice, atât în limbile originale, cât și în numeroasele versiuni scrise în limbile vernaculare ale popoarelor convertite la creștinism. Dacă în iudaism principala preocupare legată de textul ebraic al Vechiului Testament l-a constituit păstrarea cu sfințenie a acestuia, creștinismul a accentuat în special latura misionară, încercând să traducă textul Sfintei Scripturi și să-l facă accesibil tuturor neamurilor¹.

Ca și în cazul celor mai importante scrieri antice, textul Noului Testament a fost supus unei activități laborioase de copiere, literă cu literă și cuvânt cu cuvânt, până la inventarea sistemului de imprimare și tipografie de tip mobil, în secolul al XV-lea. Din fericire însă acesta a fost copiat și recopiat de atâtea ori, încât am moștenit un număr impresionant de exemplare, care depășește net numărul variantelor oricărei alte scrieri clasice a lumii vechi. Se cunosc, astfel, aproximativ 5.000 de manuscrise² grecești, la care se adaugă alte 10.000 de manuscrise ale

---

¹ Julio Treballe BARRERA, *The Jewish Bible and the Christian Bible. An Introduction to the History of the Bible*, Translated from the Spanish by Wilfred G.E. Watson, Brill Eerdmans, Leiden, 1998, p. 265.

² Cuvântul „manuscris” derivă din limba latină (*manus* = mână; *scripta* = scriere) și înseamnă „a scrie la mână”, pentru a-l distinge de operele care au început să fie tipărite odată cu Johannes Gutenberg, în 1456. Manuscrisele nu reprezintă „obiecte moarte”, aruncate pe rafturile bibliotecilor, ci „mărturie vii” ale tradițiilor unor comunități. Cercetătorul biblic privește manuscrisele ca pe o parte a curgerii istoriei, a tradițiilor aflate într-o permanentă mișcare și evoluție.

versiunilor în limbile vechi în care au fost traduse, precum și miile de citări scripturistice prezente în operele Sfinților Părinți și ale scriitorilor bisericești³. Toate aceste surse conțin numeroase variante textuale, al căror număr este foarte mare, situându-se între 15.000 și 250.000, poate chiar mai mult. Nu există practic nici o frază a Noului Testament care să nu se fi transmis în tradiția manuscriselor fără o anumită variantă textuală. Cu toate acestea, există foarte puține diferențe semnificative între aceste mărturii, încât nici o dogmă a credinței creștine nu depinde exclusiv de un pasaj incert din punct de vedere textual. Spre deosebire de transmiterea altor texte clasice, grecești sau latine, care au ajuns la noi prin intermediul a numai două-trei copii din perioada medievală, adesea separate de original de mai mult de un mileniu, conservarea documentelor care conțin textul Noului Testament este superioară și nu necesită anumite conjecturi textuale.

Reconstituirea textului original al Noului Testament presupune cunoașterea limbii în care acesta a fost scris, precum și a istoriei transmiterii sale, din momentul în care a început să fie fixat în scris, până la edițiile critice moderne. Așadar, cunoașterea istoriei limbii, textului și transmiterii Noului Testament constituie un domeniu de studiu esențial și fundamental pentru înțelegerea credinței și propovăduirii creștine, precum și a înseși Sfintei Scripturi. De asemenea, în încercarea de a se apropia de maniera în care aceste texte vechi au luat naștere și au fost transmise, istoricul este nevoit să recurgă și la datele pe care le oferă știința paleografiei⁴. În aceeași direcție, cel care se ocupă de studierea istoriei textului

---

³ Semnificația Tradiției nu este un alt mod de a vorbi despre istoria Bisericii. Deși de la un capăt la altul „istorică”, Sfânta Tradiție nu este o simplă colecție de texte din trecut, ci o „mărturie vie”, capabilă și astăzi să dea viață. Ea nu ne face prizonierii trecutului nostru, ci mai degrabă revelează pe Duhul Sfânt, Care lucrează atât în trecut, cât și în prezent, pentru ca să fim - în timpul și spațiul nostru istoric concret - nu „străini și locuitori vremelnici”, ci „împreună-cetățeni cu sfinții și casnici ai lui Dumnezeu” (Efeseni 2, 19).

⁴ *Paleografia* este știința care se ocupă cu studiul vechilor sisteme de scriere și cu descifrarea și datarea manuscriselor. Paleografii investighează o operă cu privire la caracteristicile perioadei din care provine și examinează factorii care afectează stilul și tradiția acesteia. Studiile grafologice stau în strânsă legătură și cu practicile individuale ale diferiților scribi: alfabetele folosite și evoluția lor, scrierea de mână, coduri și abrevieri. Aceste date fac posibilă descifrarea textelor și estimarea datei și a locului compunerii. Paleografia aduce lumină și asupra paginilor șterse ale documentelor vechi, care pot fi citite cu ajutorul mijloacelor tehnice moderne – cf. *The Encyclopedia of Christianity*, Editat de E. Fahlbusch; G.W. Bromiley, Vol. 2, Wm. B. Eerdmans; Brill, Grand Rapids, Michigan; Leiden, Netherlands, 1999-2003, p. 559; *Concise Oxford English Dictionary*, Editat de C. Soanes; A. Stevenson, Oxford University Press, Oxford, ¹¹2004.

neotestamentar trebuie să se aplece mai întâi asupra informațiilor pe care le furnizează paleografia greacă și latină cu privire la textul Noului Testament⁵.

Obiectivul principal pe care și-l propune această lucrare este realizarea unei istorii coerente a textului Noului Testament, pentru o mai bună înțelegere a credinței noastre creștin-ortodoxe, care este în mod fundamental determinată de lectura și interpretarea Cuvântului lui Dumnezeu. În literatura teologică românească există o lacună legată de abordarea amplă a acestui subiect. El este, cel mai adesea, fie un capitol succint al isagogiilor neotestamentare, fie o a doua parte a Istoriei canonului Noului Testament, deși cele două subiecte nu trebuie *sine qua non* abordate împreună. Pe de altă parte, în literatura teologică universală, *Istoria textului Noului Testament* constituie un subiect specializat, care este studiat în mod detaliat. Din el a rezultat mult disputatul *criticism textual* (sau *critica textuală*), care în unele medii apusene a fost dus la extrem și exagerat. O abordare ortodoxă a problematicii textualității biblice necesită multă atenție și discernământ, fiindcă nu vorbim despre o simplă „știință critică”, ci despre Cuvântul lui Dumnezeu revelat. Edițiile critice moderne trebuie puse întotdeauna în legătură cu tradiția vie a Bisericii și cu evoluția lecturilor biblice în cadrul cultului divin.

Receptarea și transmiterea textului biblic au fost, aproape fără excepție, pregătite și susținute de o complexă tradiție orală. Mântuitorul Iisus Hristos nu a lăsat nici un singur cuvânt scris⁶ și nici nu a poruncit discipolilor Săi să scrie discursuri, în memoria Sa. El nu a făcut decât să pronunțe cuvintele care conțineau Revelația și a poruncit ucenicilor Săi să le transmită „din gură în gură”, prin predică (cf. Marcu III, 14; Matei XXVIII, 19)⁷. Sfinții Părinți ai Bisericii, ca mărturii vii ale Evangheliei și ale credinței creștine, au fost de asemenea conștienți că Scriptura este opera Sfântului Duh și trebuie interpretată în Duhul, Care însuflește și asistă Biserica și Evanghelia lui Hristos. Părinții citesc Sfânta Scriptură pentru Biserică, în diversitatea exegezelor lor apărând ca „Dascăli spirituali” neasemuți care ne-au învățat să dezvoltăm lectura critică în lectură ecleziastică. Aici găsim misterul lui Hristos și al Bisericii. De aceea, trebuie să

---

⁵ „Istoria cercetării biblice, de la Renaștere până la cele mai recente descoperiri arheologice, este de fapt istoria identificării graduale a celor mai vechi izvoare” – Mihai Valentin VLADIMIRESCU, *O istorie a Bibliei ebraice*, Prefață de Adrian Schenker, Editura Polirom, Iași, 2006, p. 7.

⁶ Poate mai puțin atunci când a scris pe nisip! (cf. Ioan VIII, 6-8).

⁷ Charles-H. SCHEKLE, *Introduction au Nouveau Testament. Histoire littéraire et théologique*, Traduction par Marcel Grandclaudor, Editions Salvator – Mulhouse, Casterman – Paris – Tournai, 1965, pp. 33-34.

adoptăm învățătura și atitudinea dintotdeauna a Bisericii, care a văzut în Noul Testament fundamentul mărturisirii sale de credință în Iisus Hristos ca Mântuitor și Fiu al lui Dumnezeu. Prin urmare, scrierile Noului Testament trebuie văzute ca „mărturii scrise” ale acestei credințe în Mântuitorul Iisus Hristos. Această constatare nu înseamnă nici minimalizarea importanței Sfintei Scripturi și a studiului ei, însă, pe de altă parte, nici exagerarea statutului Noului Testament, prin punerea sa în locul Mântuitorului Hristos, ca „revelație fără subiect”.

Cea mai mare parte a diferitelor manuscrise neotestamentare pe care le-am moștenit nu prezintă diferențe de înțeles teologic, ci mai degrabă chestiuni gramaticale, de stil sau de pronunție a diferiților termeni. În acest sens, chiar au fost inserate corecturi în text în mod intenționat sau neintenționat de anumiți scribi, acestea nu afectează niciodată fondul profund dogmatic al textelor creștine. În aceasta constă, de fapt, și inspirația Sfintei Scripturi, ca înrăurire a Duhului Sfânt asupra autorului, nu legată *stricto sensu* de „litera textului”. Creștinismul nu mai este o religie a „literei”, a „cărții”, în sensul limitat al acestor termeni. În vechime, copiiștii nu erau neapărat interesați de „scrierea originală”, așa cum se întâmplă astăzi în criticismul textual modern, ci mai degrabă de „scrierea adevărată”, care corespundea cu Tradiția Bisericii și era în acord cu învățătura ei. Aceasta nu înseamnă că scribul din antichitate nu avea un spirit critic, ci mai degrabă că punea pe primul loc fidelitatea transmiterii textului în acord cu Sfânta Tradiție și cu învățătura Bisericii.

Învățătura tradițională a Bisericii Ortodoxe vorbește despre Biblie ca „Scriptură/ Carte Sfântă a Bisericii”, ca autoritate a ei scrisă, care nu poate fi separată de contextul său organic: comunitatea bisericească în care, de la care și pentru care există. În Biserică, totul este judecat în funcție de Biblie, care nu poate fi contrazisă de nimic. Totul în Biserică trebuie să fie biblic, iar Biserica, la rândul ei, trebuie să fie expresia Scripturii, păstrătoarea sfântă și grăitoare a realității pe care aceasta o mărturisește. Biserica a păstrat scrierile sfinte ca expresie vie a Revelației divine, ca mărturie autentică a experienței și a doctrinei sale. Scriptura a fost „compilată” de către Biserică și pentru Biserică⁸. Odată constituită și evaluată în interiorul Bisericii, întreaga Sfântă Scriptură rămâne un fenomen teandric, ca

---

⁸ Alexei S. KHOMIAKOV, „On the Western Confession of Faith”, în *Ultimate Questions, An Anthology of Modern Russian Religious Thought*, Edited by A. Schmemmann, New York, 1965, pp. 50-53.

rezultat al colaborării și cooperării divinului și umanului⁹. În această perspectivă, semnificația și scopul final al Sfintei Scripturi nu este de a rămâne în interiorul ei ca text, ori „colecție de texte”, ci de a surprinde însăși realitatea existenței lui Dumnezeu și a tuturor lucrurilor în El. Prin intermediul ei, omul ar trebui să vadă, să audă, să guste și eventual să-L atingă pe Cuvântul Vieții, Care este Însuși Dumnezeu Întrupat, fundamentul și scopul întregii existențe (cf. Ioan I, 1-5; I Ioan I, 1-4). Omul trebuie să fie în legătură și comuniune vie cu realitatea despre care mărturisește Scriptura: cunoașterea adevărului înseamnă cunoașterea lui Dumnezeu și a lui Iisus Hristos, pe Care L-a trimis și Care este „ viața veșnică” (Ioan XVII, 3)¹⁰.

Se spune adesea că Noul Testament este mai degrabă o bibliotecă, decât o carte. Totuși, în ciuda caracterului lor individual, a diferențelor de limbă și stil, diferitele scrieri neotestamentare vorbesc, într-o unitate remarcabilă, despre o singură Evanghelie și despre un singur Domn, Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu Întrupat, Dumnezeu adevărat și om adevărat. Este vorba desigur de inspirația aceluiași Duh Sfânt asupra autorilor sfinți. Am putea spune că Noul Testament constituie *documentul original* al credinței creștine, însă nu înțelesul curent sau juridic al cuvântului „document”, nici în acela de „arhivă istorică”, ci în sensul că această *sursă* este, fără îndoială, o origine, un fundament, o informare și o interpretare, care a participat, în mod intens și covârșitor, la evoluția credinței și cunoașterii creștine. Și, chiar dacă revelația divină nu a fost săpată pe un singur canal rectiliniu, Noul Testament oferă o unitatea și o uniformitate a scrierilor sale, care abordează și conturează o temă unică: Mântuitorul Iisus Hristos și istoria Sa, eveniment divin de o importanță decisivă și definitivă pentru toate generațiile, în timp și în veșnicie. Vocile multiple ale Noului Testament sunt ca un cor polifonic armonios, ori ca o prismă în care lumina Revelației Sfinte se descompune într-un strălucitor curcubeu¹¹.

---

⁹ Thomas HOPKO, „The Bible in the Orthodox Church”, în *StVTQ*, Vol. 14, Nr. 1-2/ 1970, p. 75.

¹⁰ Pavel FLOROVSKY, „Scripture and Tradition: An Orthodox View”, în *Dialogue II*, Minneapolis, 1963, p. 293.

¹¹ Gunther BOMKAMM, *Nouveau Testament, problèmes d'introduction*, Traduction par Etienne de Peyer, Labor et Fides, Genève, 1973, pp. 187-189.

II. DESPRE LIMBA GREACĂ A NOULUI TESTAMENT

Pentru redactarea textelor originale ale Sfintei Scripturi au fost folosite trei limbi: *ebraica*, *aramaica* și *greaca*. Acestea sunt numite adesea și „limbile sfinte ale Bibliei”, pentru că prin intermediul lor ni s-a transmis cuvântul lui Dumnezeu¹². În limbajul liturgic, putem identifica uneori unele dintre aceste cuvinte ebraice, aramaice sau grecești, care au rămas netraduse, fiind pur și simplu transliterate: *Abba*¹³ (Părinte; Tată); *Osana*¹⁴ (Ajută, mă rog!); *Amin*¹⁵ (Așa să fie!); *Aleluia*¹⁶ (Lăudați-L pe Yahve/ Dumnezeu) etc. Pe de altă parte, lectura atentă a Sfintelor Evanghelii sau a Epistolelor Noului Testament ne dezvăluie, de asemenea, cuvinte necunoscute: *Talitha Koumi*¹⁷ (Fiică, ție îți zic, scoală-te!); *Golgotha*¹⁸ (Locul Căpățâniei); *Tabitha*¹⁹ (Căprioară); *Qorban*²⁰ (Cu ce te-aș fi putut ajuta este dăruit lui Dumnezeu); *Maranatha*²¹ (Vino, Doamne!); *El(o)i, El(o)i, lema/ lamma sabachtani*²² (Dumnezeul meu, Dumnezeul meu, de ce M-ai părăsit?) etc. Însă, grație autorilor sfinți, în special a Sfântului Evanghelist Marcu, aceste cuvinte sau expresii sunt cel mai adesea explicate sau traduse. Nu trebuie uitat nici faptul că

---

¹² Limbile originale în care au fost scrise cărțile sfinte au fost considerate dintotdeauna drept limbi sacre. Poporul lui Israel, de exemplu, era încredințat de faptul că limba (*lașon*, לשון) în care a fost scris Vechiul Testament nu era numai limba vieții cotidiene, ci „limba sfântă ebraică” (*leșon hakodes*, לשון הקודש), o limbă orantă, în care vorbise Însuși Yahve – Dr. Alfred HÂRLĂOANU, *Dicționar Explicativ ebraic-român*, Literele Alef-Lamed, Editura Nemira, București, 1998, p. 406. În secolul al IV-lea, scriitorul creștin Ilarie de Pictavium (315-367) folosește, de asemenea, sintagma *tres linguae principalae*, adică ebraica, greaca și latina, pe considerentul că acestea au fost folosite pentru inscripția trilingvă de pe crucea Mântuitorului, pe Golgota.

¹³ Marcu XIV, 36; Romani VIII, 15; Galateni IV, 6.

¹⁴ Psalmul CXVIII, 25; Marcu XI, 9.

¹⁵ Termenul este folosit de foarte multe ori în literatura neotestamentară (126 de ocurențe), pentru a încheia o cerere sau o rugăciune adresată lui Dumnezeu, cu încredințarea că se va realiza.

¹⁶ Cuvântul a devenit deja un refren doxologic, numai dacă amintim aici mulțimile din Apocalipsa (XIX, 1.3.6) sau „Psalmii hallel” (CXIII; CXVIII).

¹⁷ Marcu V, 41.

¹⁸ Marcu XV, 22; Matei XVII, 31; Ioan XIX, 17.

¹⁹ Fapte IX, 36-40.

²⁰ Marcu VII, 11.

²¹ I Corinteni XVI, 22.

²² Matei XXVII, 46; Marcu XV, 34.

Sfânta Liturghie, alături de toate celelalte Laude ale cultului Bisericii noastre Ortodoxe, a păstrat încă de la început refrenul liturgic atât de des invocat - *Kyrie eleison* (Doamne, miluiește!), care este foarte apropiat ca formă de textul ultimilor doi Evangheliști sinoptici, Marcu (X, 47) și Luca (XVI, 24; XVII, 13; XVIII, 38)²³. Nu în ultimul rând, interesul pentru studiul limbilor biblice, în special pentru limba greacă, este stimulat și de realitatea incontestabilă a faptului că numeroase cuvinte din vocabularul limbilor moderne au la bază o terminologie greacă, a cărei cunoaștere conferă o anumită savoare și un plus de înțelepciune în înțelegerea acestora.

Toate cărțile Noului Testament au fost scrise în limba greacă a dialectului comun (*he koinē dialektos*), privită de mulți exegeți drept un minunat vehicul de care s-a servit providența dumnezeiască pentru răspândirea Evangheliei în lume. De la această regulă generală ar putea face excepție numai Sfânta Evanghelie după Matei. În tradiția veche a Bisericii, există o mărturie a episcopului Papias de Ierapolis²⁴, care vorbește despre faptul că Sfântul Matei și-ar fi scris inițial Evanghelia în limba aramaică, în jurul anilor 43-44 d.Hr., undeva în Țara Sfântă: „Matei, scriind în dialectul ebraic (n.n. *limba aramaică*), a pus în ordine cuvintele (Domnului), iar fiecare le explica după cum putea”²⁵. Din nefericire, însă, nu ni s-a transmis până astăzi nici un manuscris al acestei Evanghelii în versiunea ei aramaică (i.e. „Matei aramaic”)²⁶. Traducerile noastre au la bază Evanghelia după

---

²³ Alan MILLARD, *Reading and Writing in Time of Jesus*, Sheffield Academic Press, 2001, pp. 140-145.

²⁴ **Papias, Episcop de Ierapolis** (în Frigia), a trăit până în jurul anului 140 d.Hr., fiind contemporan cu Sfântul Policarp, Episcop de Smirna. El este primul care a anunțat în mod explicit existența Evangheliilor scrise, chiar dacă notițele sale asupra lui Marcu și Matei ridică unele probleme dificil de interpretat. Implicațiile semnificative ale figurii lui Papias, în scopul înțelegerii și reconstituirii evoluției formării unei Biblii creștine, reies din opera sa în cinci cărți: *Explicarea cuvintelor Domnului* (gr. *Loghion kuriakon exegeseos*). Din păcate, lucrarea aceasta s-a pierdut și data scrierii sale este incertă (se crede că s-ar situa înaintea anului 120). O cunoaștem, însă, grație mărturiei istoricului Eusebiu de Cezareea (+ 340), care acordă un întreg capitol acestui subiect în *Istoria sa Bisericească* (III, 39), vorbind despre: citări literale, informații asupra conținutului operei, considerațiile sale ca autor, un extras din prefața cărții lui Papias (3-4) și citarea a două pasaje evanghelice (15 – Marcu; 16 – Matei) – cf. Jean-Daniel KAESTLI, „Histoire du Canon du Nouveau Testament”, în *Introduction au Nouveau Testament. Son histoire, son écriture, sa théologie*, Edité par Daniel Marguerat, Labor et Fides, Genève, ³2004, pp. 454-455.

EUSEBIU DE CEZAREEA, *Istoria Bisericească*, III, XXXIX, 16, în *Scrieri*, Partea I, PSB, Vol. 13, traducere de Pr. Prof. Teodor Bodogae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1987, p. 144.

²⁶ Mai există totuși câteva mărturii, la rândul lor destul de incerte, despre un original aramaic al Evangheliei după Matei: Eusebiu de Cezareea (*Istoria Bisericească* V, X, 3); Epifanie de Salamina (*Despre erezii* LI, 5); Fericitul Ieronim (*De viris illustribus* III, 3; *Adversus Pelagium* III, 2) – cf. Pr.

Matei în limba greacă. De aceea, este foarte greu de precizat care este raportul dintre acest original aramaic și Evanghelia greacă după Matei. Dificultatea se accentuează dacă se are în vedere și problema sinoptică, mai precis faptul că Evanghelia după Matei în limba greacă depinde și de alte izvoare, dintre care unul a fost folosit și de Sfântul Luca (așa-numitul „izvor comun”, sau *Documentul Q*, de la termenul german *quelle* = sursă), iar altul este, foarte probabil, Evanghelia după Marcu²⁷.

Dacă ebraica și aramaica sunt considerate ca făcând parte din categoria *limbilor semite* (sau *semitice*), greaca este una dintre cele mai importante *limbi indo-europene*²⁸, denumire care stă la baza majorității limbilor vorbite astăzi în Europa (cu excepția limbilor uralo-altaice: finlandeză, maghiară, bască, precum și a limbii turce), dar și a unor limbi vorbite în Asia (cea mai mare parte a dialectelor indiene și a limbilor Iranului modern, precum și armeană). Această *limbă-sursă* reprezintă produsul unei reconstrucții la toate nivelurile: sistem fonetic, morfologie, compoziție frazeologică, sintaxa propozițiilor simple și compuse. Din nefericire, astăzi nu avem documente scrise în această presupusă *limbă indo-europeană*. Ea a fost reconstituită în întregime grație metodei comparative, la începutul secolului al XIX-lea, și astfel putem stabili aproximativ locul și timpul în care ea a fost vorbită și scrisă. Ipoteza care s-a impus este următoarea: *pentru toate limbile indo-europene vechi a existat o limbă-sursă comună din care acestea au izvorât. Din această limbă-sursă s-au născut dialectele. Din aceste dialecte s-au format noile limbi. Devenind comune, acestea vor comporta, la rândul lor, o serie de dialecte, din care se vor naște ulterior și alte limbi*²⁹.

O comparație între limbile indo-europene și cele semitice, respectiv între limba greacă și cea ebraică, relevă câteva diferențe fundamentale:

- limbile indo-europene nu se scriu de la dreapta la stânga;

Prof. Dr. Vasile MIHOC; Asist. Drd. Daniel MIHOC; Drd. Ioan MIHOC, *Introducere în Studiul Noului Testament*, Volumul I, Editura Teofania, Sibiu, ²2001, p. 116.

²⁷ Daniel MARGUERAT, „Le problème synoptique”, în *Introduction au Nouveau Testament. Son histoire, son écriture, sa théologie*, Edité par Daniel Marguerat, Labor et Fides, Genève, ³2004, pp. 19-26. Vezi și Pr. Prof. Dr. Stelian TOFANĂ, *Introducere în Studiul Noului Testament. Evangheliile după Matei și Marcu. Documentul Quelle*, Vol. II, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj, 2002, pp. 433-454.

²⁸ Cele două denumiri, foarte des folosite în limbajul curent, sunt relativ recente și aparțin secolului al XVIII-lea, respectiv al XIX-lea.

²⁹ Maurice CARREZ, *Les langues de la Bible. Du papyrus aux Bibles imprimées*, Editions du Centurion, Paris, 1983, pp. 10-11.